
ŽENSKI BOL U ROMANIMA JASENKE LALOVIĆ

Svetlana Sekulić

One unique author appeared on the national literary scene and aroused interest of the readership for her novels with specific plot and atmosphere, and especially the language. Her books, which speak primarily of women on both sides of the Montenegrin hills, exude freshness and authenticity. The author of the article sketches the poetics of Lalović's first novels.

Jedna književnica doskora nepoznata, skrenula je pažnju čitalačke publike sa svoja tri romana slične tematike i mjesta radnje. Riječ je o Jasmini Lalović, rođenoj u Baru 1965. godine, koja je odrasla u Paštrovićima, gdje je sakupila izvanrednu etnografsku, jezičku i psihološku građu za literarnu obradu. Poslije studija u Beogradu radila je kao novinar i ostala da živi u tom gradu. U svojoj trilogiji koju čine tri romana, ova autorka sa nevjerovatnom preciznošću i poznavanjem prošlosti piše o našoj tradiciji, crnogorskom društvu, prvjenstveno o ženi, ali i o muškarcima, koji su proizvod patrijahalnog života i u tim prilikama karakterno i psihološki formirani. Njeni likovi ne djeluju kao književni fosili koji svjedoče o starim odnosima u porodici, pomalo zaboravljenim običajima i jeziku koji može izgledati arhaičan, već su autentični, životni i izazovan književni priložak za razmišljanje o nama danas.

Žene su okosnica njenog romana. Na vrlo specifičan, jedinstven način, kako može samo neko ko se rodio i stasao tamo i u sebi nosi obje 'bande', autorka oslikava svoje junakinje koje poznaje izvorno. Crnogorke kao junakinje njenih romana, jake su žene koje na svojim leđima nose krst porodice. Snaga tih žena je, po riječima autorke, u prihvatanju života onakav kakav jeste. Ne zato što nemaju hrabrosti da ga mijenjaju, već zato što su svjesne trenutka i prostora na kome su se rodile. On je, po njih, obavezujući. Njihova dostojanstvenost ne dopušta slabost.

Njena knjiga o crnogorskoj ženi – *S one bande moje gore*, prvo je predstavljanje imala u Petrovcu (decembra 2018) odakle njene priče i kreću. Prva knjiga probudila je veliku pažnju, a druga knjiga *S ove bande moje gore*, nastala deset mjeseci kasnije, zaokružuje sudbine njenih junakinja iz prve knjige.

Ova plodna autorka objavila je nedavno novi roman *Kastigulja*, koji uz dva prethodna *S one bande moje gore* i *S ove bande moje gore*, predstavlja trilogiju pod nazivom „Brda od pelina“.

Kao uvod u poznavanje njene poetike, poslužila sam se analizom njenih romana koji govore o sudbinama žena s one i ove bande naše Gore.

„De je teklo, tu će i kapati“, mudro su zborile crnogorske starine, a narod prihvatao i ostavljao u amanet potomstvu. Taj opominjući glas iz vjekovne tame duboko se urezao u svijest i sjećanja književnice Jasenke Lalović, naše Paštrovke. Taj nepresušni izvor *čojaku koji vavijek živi o svom brašnjeniku*, okružen surovim kamenim pejzažom, bila je i ostala tradicija. Od iskona piju sa toga svetog izvora *čeljad s one i ove bande naše Gore* i čuvaju korijene. Imanje, veliko ili od pedi, koje se čuvalo kao zjenica oka svoga. Tradicija pronalazi plodno tlo da prospe sjeme dobra svuđ po vrletima ove i one bande, da se, kojim slučajem, ne odrekemo sebe, zaboravimo ko smo, i kojim jezikom zborimo.

Jasenka Lalović

Istina je kao voda, uvijek nađe svoj put i probije se negdje, kao što je i Jasenkino tanano prozno tkanje, boreći se sa iskušenjima burnih vremena, stiglo do nas. Kao najljepša zraka sunca i plavetnila neba nad Paštrovskom gorom, osvojilo je naša srca. Najprije, romanom prvijencem – *S one bande moje gore*, u kome autorka, bolno ali autentično, dočarava život u Crnoj Gori između dva svjetska rata. Kada već jednom krenete u tu uzbudljivu avanturu čitanja, nađete se u velikom čudu. Ne možete, uprkos obavezama, ispustiti knjigu iz ruku. Ukoliko vam to nekako i uspije, brzo ćete osjetiti grižu savjesti i vratiti se ponovo Jasenkinom čudesnom literarnom svijetu. Upravo takvu glad za čitanjem izazivaju u vama neobične i tragične sudbine njenih junakinja *Velike, Milice, Bose, Ilinke, Mare, Jovanke...* čiji karakteri i ponašanja oblikuju, zapravo, jedinstven psihološki portret Crnogorke. Manje je važno da li se radi o ženi *prekobrdanki ili onoj sa Primorja*, kada ih vezuju ista ili slična stradanja. Nafaka ih uvijek zaobilazi *nako neće i zla ura već na rođenju*. One su osuđene već unaprijed, bez stvarne krivice, ali jednako spremne da podmetnu pleća i za najteži teret.

Čitalac se mora zapitati dokle se seže granica ljudskog bola, jer su mnoge Jasenkine heroine odavno preskočile sve limite i svojom izdržljivošću, trpeljivošću, postale ravne onim antičkim. To se, u prvom redu, odnosi na Veliku, koja još u predratno vrijeme, u cvijetu mladosti, nadniči po Primorju *za komat kruva, spavanje il' crkavicu para*. Kako joj i samo ime kaže, Velika postade velika u svom bolu, muci, svemu što je snađe. Postade svjesna, došavši preko brda, da su to dva svijeta, jedan do drugog, a zauvijek presječeni. *Taman ka ulje i voda. Džaba ih miješaš. Vazda će se jedno od drugog razdvajat*. Protiv volje, žele da je udaju, *za sina Marka Miletina, koga nikada ne viđe, u daleku Jameriku*. Prosac naglašava da za sina hoće baš takvu devojkicu, koja je iz dobre kuće, vrijedna, na svoje mjesto i o kojoj samo lijepo zbore. U potonjem trenutku, spašava je tetka *od velje muke* da bi na igranci upoznala mladića Stanka. Šćer Luke Tomova, prvi put u svom životu, znavaše što joj srce zbori. Pade riječ između njih dvoje, a Stanko joj pokloni lanac sa zlatnim dukatom, koji je pripadao babi Koviljki. Prateći ispreplijetane živote i drugih junakinja, uporedo sa Velikinim, došavši do kraja knjige, čitalac nestrpljivo očekuje nastavak. Poput planinske rijeke pune brzaka koja zaustavlja dah, stigao nam je i drugi roman – *S ove bande moje gore*, čime je završen krug ženskih sudbina, a svaka je priča ispričana do kraja. Tek sa drugim romanom, autorka može da odmori dušu, jer se neponovljivim pisanim tragom odužila *babi Dragici i svim ženama od njene vrste*. Brižnicama, čuvarkama i kućnicama koje su nam podarile ono najvrednije što su imale, a to je toplina doma. Nakon odlaska Stanka u rat, Veliki se cio život pretvorio u čekanje, saminju, strijepnju *sa kojom je svaku noć lijegala i iznova se s jutrom dizala iz postelje. Lijepo li je dok čeljade ima koga da čeka*, govorili su stari, ali Velika nije nazirala kraj tom iščekivanju voljenog Stanka, da se pojavi na kućnom pragu. Čitajući tu epizodu devojačke zaludnje želje i nade, nailazimo

na neopisivo lijepa lirski mjesta u romanima. Naime, sva ona Velikina duševna preživljavanja i raspoloženja gradirana od početne tuge do dubokog bola i patnje, Jasenka, pripovjedački vješto i tanano, nenametljivo a opet nezaboravno, uspijeva dočarati *bosiokom* kao simbolom ljubavi, čežnje, usamljenosti... Još od *prvog kroka u svoj dom*, milovala ga je Velika krupnim, toplim očima, zalivala suzama prije lijeganja, a njegov opojni miris bi je uspavljivao... ujutru budio, i tako svake večeri. Činilo joj se, u tmini sobe, da joj Stanko šapuće *Ljube moja*, čim bi joj nozdrve zagolicao miris *bosioka*, oči bi nazrele njegov lik, crte lica... ispružila bi hladne dlanove da ga dotakne... a onda bi, najednom, sve nestajalo. I tako zadugo, sve dok se čekanje ne pretvori u mučenje, pa bi *bosiok krajem oka takla praveći se da ga ne vidi*. *Odavno je osjemenio i nije joj se dalo da oskube već sprčene suve grane*. *Puštila ga je da se sam od sebe izbori i pretekne, ka da još uvijek čeka od njega znak da još ima čemu da se nada*. *Više ga nije mirisala*. *Ostavila ga da se jednoga dana možda iznova zazeleni*. *Nije bilo naznake da će u skorije vrijeme*. Kriju od nje sve, na Stankov zahtjev, misleći da će je tako manje boljeti, povrijediti... Njeni je, ne pitajući je, udaju za starijeg Rajka, dobrog domaćina kome je žena umrla i ostavila makanje. Čitalac nestrpljivo očekuje epilog – Stanko se pojavljuje nenadano, ali *bez desne ruke ispod tankog kapota, prebačenog preko ramena*. Iako u njima, još uvijek, ima ljubavi, izgubljeno vrijeme ih ponovo razdvaja na dvije strane. Tako Velika, po drugi put, fizički ali ne i duhovno, gubi jedinu ljubav, ali dobija dražesnog i pametnog dječaka Vita, kome zamjenjuje majku. Tako autorka, na kraju, nagrađuje ovu junakinju najvećom blagodeti – djetetom, ali i duševnim mirom nakon mnogih životnih golgota. Takođe, poseban naglasak moramo staviti na Stankovu riješenost da poštedi svoju Ljubu života sa bogaljem, čime on prinosi i svoju žrtvu na oltar iskonske ljubavi.

Slikajući riječima živopisan kolorit *one i ove bande svoje Gore* i ulazeći do tančina u karaktere malih, običnih, ali patnjom velikih ljudi, Jasenka govori o sebi, ne prikrivajući baš ništa. Naprotiv! Njene poruke su jasne, a glase:

- Nije lako biti uzorita Žena (supruga, majka, sestra, tetka, baba), a ne platiti visoku cijenu;
- Ko ne poštuje Tradiciju, odriče se sebe sama, ide protiv sebe;
- Budi čovjek, uvijek i svuda *ma sa koje bande da si došao*;
- Trudi se da prihvatiš i zavoliš one različite od sebe, pomiri u sebi i drugome sve te različitosti kako bi postale jedno;
- Uvijek budi hrabar da kažeš šta misliš, dođi do istine ma kako ona boljela.

Jasenkine junakinje su psihološki i fizički toliko markantno dočarane da se čini da su tu, pored nas, i taj čin identifikacije sa njima, romanima daje pečat neprolaznosti. Ne možemo a da iz galerije likova ne izdvojimo: Milicu, Ilinku, Gospavu i baba Maru. Milica, iako lijepa i pametnija od svih đevojaka u nahiji, kao i od svoga brata, trpi nepravde od rođenja. Nezahvalnost brata Petra i majke, javlja kod nje inat koji je odvodi u Beograd. Oduvijek je znala da se *s ove bande gore čeljade sabija i nikada iz njega ne iskoči ono što mu je od Boga namjenjeno. Ispadne po mjeri jalove zemlje koja pušti da pretekne samo ono što može š njom da se izbori*. Zbog svoje svojeglavosti, najprije, trpi osudu sredine i svojih ukućana da bi, na kraju, autorka spojila dvije dobre duše – Miletinu i Miličinu.

Sa druge strane, Ilinka doživljava psihičku i fizičku torturu dok u najam radi kod surove Anđe i prevrtljivog Sima. Autorka se koristi kontrastom da bi što uvjerljivije naznačila suprotnost njihovih mišljenja, uvjerenja, karaktera, načina življenja... Ilinka, bez glasa, podnosi Anđino ruganje i eksploatisanje do onog trena kada *Bog poravna sve račune*. Njena dobrotvorka je sirota baba Mara kojoj su oteli dio očevine, a koja se nikada nije

pobunila niti tražila nadoknadu. *Pomažosvetu* baba Mare, jer saznaje da joj je prepisan dio kuće na Primorju, u Marinom testamentu. Gledajući pakosnu Anđu, Ilinka pomisli: *Takvo čeljade na kraj ni sebe ne može podnijet. Pretvori se u avet koja po navici mora vazda i svuđe da zbori i čini grdno jer drukče ne umije...* U ušima su Ilinki stalno odzvanjale majčine riječi: U zlo se ne smiješ ponizit, a u dobro se ne smiješ uzvisit. Nikad!

Motiv siromaštva, o kojoj god junakinji da piše, Jasenka uvijek vezuje za gumače – gumene cipele koje su nosile *prekobrdanke*, a koje bi se brzo probile od kamenja i dugog pješačenja. Lijepe crevlje bi uvijek nosile *one žene s mora* *đe vlada gosposština i koje se po vas dan samo kindure i ništa ne rade*.

Lik iz naroda, prikazan nekako u pozadini glavnih zbivanja, bila je Gospava. Kada joj Tomana, nesuđena šćer, govori kako se pogan od naroda o nju ogriješila, *Gospava to mirno prihvata, kao svoj usud. Starica najviše žali što će se utuliti još jedno ognjište. Savjetuje Tomanu riječima: Kuća bez čeljadi tuguje i vremenom prestane da živi. Taman ka čoek. Od nje ostane samo gomila naslaganih krša. Dok je čeljadi, zidovi dišu, pamte zborenja. Zalingana vrata nit više dočekuju, nit koga ispraćaju. Iako se teško kretala zbog bolesne noge i duboke starosti, Gospava je svima nesebično pomagala, raznosila svuđ po nahiji abere (bilo dobre ili one druge – zloglase), a zauzvrat dobijala samo ružne riječi, ogovaranja... Svi bi okretali glave kad je sretnu, a djeca bi se rastrčala na sve strane. Gospava, nesumnjivo, izaziva sažaljenje i empatiju brojnih čitalaca, pa njenu želju, pred smrt, da joj neko ispoje pjesmu paštrovsku Oj radosti, veselosti, *đe si dosad bila, možemo potpuno razumjeti. Za života, Gospavu je sreća napustila, pa neka joj makar na pogrebu bude veselije.**

Izuzetnu umjetničku vrijednost čini, svakako, bogata leksika i semantika Jasenkinih romana, sa starocrnogorskim govorom,

kao i onim tipičnim za Paštroviće. Kraćim rečenicama, naročito u dijalozima likova, Jasenka pogađa u srž raspolućenog bića Crnogorke *s obje bande Gore, iako nije sve za riječi. Treba nešto ostaviti da se ne potroši riječima. Da ostane među čeljad kad se pogledaju.*

Rječnik nepoznatih i manje poznatih riječi, dijalektizama, lokalizama i izraza, na kraju oba romana, svakako će biti dobar putokaz za sveobuhvatnije razumijevanje duha onoga vremena. Čvrsta kompoziciona struktura romana, sa fabulom glavnih zbivanja i onih sporednih, pruža čitaocu mogućnost predviđanja i naslućivanja konačnog raspleta.

Jednom riječju, romani književnice Jasenke Lalović kriju u sebi toliko duhovne ljepote koja će svijet učiniti humanijim i naprednijim, i koji će, u srce svakog od nas, zauvijek useliti *Ljubav* i *Dobrotu*. Gradeći kontrastne slike dva različita svijeta, dva suprotna mentaliteta, autorka ipak, na sve načine, pokušava da ih pomiri, približi, a to joj često i uspijeva, na veliku radost čitalaca. Međutim, koliko se god *prekobrdanke* trudile da pobjegnu od sivila krša, stigne ih neka kazna, osuda odozgo.

Može se pasat na bilo koju bandu ovoga svijeta, mogu se naslagat mnoge godine negledanja, al se ne može pobjeć od tog osjećaja đe pripadaš. Taman kad ti se čini da je sve to neđe daleko iza tebe, da ga je satrlo vrijeme, opet dođe taj dan kad se sve povrne na staro. Ćegod da se bježi, od sebe se ne može uteć.